

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola – Modernkori Program**

Pongrácz Attila

A SÃO PAULO-I MAGYARSÁG 1945-1990

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Témavezető: dr. Szilágyi Ágnes Judit PhD
egyetemi docens**

Szeged, 2008

I. A kutatási téma indoklása és előzményei

Az elmúlt két évtizedben élénk társadalmi és politikai érdeklődés volt tapasztalható a *határon túli*, azon belül is az ún. *nyugati magyarság* tevékenysége, kulturális élete iránt. Ez magyarázható azzal, hogy a politikai változások következtében - Nyugat-Európához hasonlóan - régióink határai is átjárhatóvá váltak; a szélesedő turisztikai, gazdasági, kereskedelmi, oktatási és tudományos kapcsolatok pedig az egymástól akár kontinensnyi távolságra fekvő országokat, az ott élő magyar származású embereket is közelebb hozzák egymáshoz. Mindezek következtében a tömegtájékoztatási eszközök is több figyelmet fordítanak a világban szétszórt magyarságra. Egyetemi tanszékek, közgyűjtemények is felfigyeltek az emigrációban élők történelmi szerepére, és azon munkálkodnak, hogy megismertessék a hazai érdeklődőkkel és a tudományos élettel a nyugati magyarság szellemi alkotásait.

A politikai nyitás következménye az is, hogy a korábban elvi, ideológiai alapon egymástól kölcsönösen elzárkózó felek - a hazai politikai rendszer képviselői és az ún. nyugati magyarság - közti feszültség megszűnt, vagy legalábbis olyan szintre csökkent, ami lehetővé tette a korábban gyakran "*disszidensnek*" minősített *emigránsok* hazatérését és a szorosabb kapcsolattartást.

Legtöbb információ a szomszédos országokban, Nyugat-Európában, illetve az Észak-Amerikában élő magyarokról jut el hozzánk. Jóval kevesebbet hallunk viszont a világ más tájain, így a Dél-Amerikában, ezen belül is a Brazíliában élőkről. Pedig az elmúlt évtizedekben kifejtett kulturális és tudományos tevékenységük széleskörű érdeklődésre tarthat számot.

Olyan összegző munka, amely minden korszakra kiterjedően mutatná be a brazíliai magyarság történetét, eddig nem született. A legátfogóbban az 1920-as évektől 1945-ig terjedő időszakot ismerjük, miután Batóné Kaczúr Ágnes az 1920-1941 közötti brazíliai magyarság történetét, Szilágyi Ágnes Judit pedig a Vargas-

korszak magyarokat is érintő politikai folyamatait dolgozta fel a doktori értekezésében. E két nagy volumenű munkán kívül a korszakhoz több más írás is említhető, amelyek zöme a Wittman Tibor által Szegeden létrehozott, és Anderle Ádám által kiteljesített latinamerikanista műhelyben, az utóbbi évtizedek termékeként született. Az 1945 utáni brazíliai helyzetről tanulmány formájában elsőként Schmidt Judit tudósított, aki a São Pauló-i magyar közösség 1950-es évekbeli állapotát mutatta be. 1990. után Ónody Olivér - maga is Brazíliában, Rio de Janeiróban élő magyarként - a *Bécsi Naplóban* közölt cikket a brazil-magyar kapcsolatokról és az ottani magyarság helyzetéről. 1993-ban Szilágyi Ágnes Judit jelentkezett három cikkel, amelyeket a későbbiekben további írások követtek. Boglár Lajos kulturanropológus és egy tanítványa, Kovács Katalin közösen tudósítottak a XIX. század végén Veszprém Vármegyéből Dél-Brazíliába szakadt bevándorlók 1990-es évekbeli utódairól.

E sorok írója is közel egy éves helyszíni kutatások után 1997-ben jelentkezett egy átfogóbb munkával, majd egy újabb 10 hónapos hungarika feltáró terepmunka után több tanulmánnyal. Az ezredforduló után született munkák már a Szegedi Egyetem Történettudományi Doktori Iskolájának modernkori képzési programja által biztosított szellemi műhelyhez, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottság Magyarságkutatási Munkabizottságához kötődően születtek, részben további brazíliai, valamint hazai levéltári kutatásokat követően.

Külön ki kell emelni Torbágyi Péter 2004-ben megjelent, fentebb már hivatkozott, sok szempontból hiánypótló, saját, és mások kutatási eredményeit összegző munkáját, amelyben elsőként tett kísérletet arra, hogy átfogó képet nyújtson a latin-amerikai magyarságról, a XVI. századtól a XX. század közepéig, esetenként szinte napjainkig. A brazíliai magyarság történetét is a XVI. századtól kezdve egészen az 1960-as évekig ismerteti. Erénye e munkának, hogy a lehető legtöbb hazai és külföldi forrást igyekezett felhasználni, és egy külön bevezető fejezetben foglalta össze a latin-amerikai magyar emigráció történetírását, így valóban jó kiindulópontot teremtett a további kutatásokhoz.

Meg kell még említeni az általános, emigrációról, külföldi - nyugati - magyarokról szóló munkák közül azokat, amelyek szintén

tartalmaznak adatokat a brazíliai magyarságra vonatkozóan. Itt első sorban Borbándi Gyula munkásságát emeljük ki, amely először nyújtott jól használható összehasonlító áttekintést a témában. Végül, de nem utolsó sorban utalunk Szántó Miklós munkásságára, aki már évtizedekkel korábban publikált emigrációs témában, és egy 2001-ben írt könyvében több, brazíliai magyarok által írt visszaemlékezés-részletet is közölt.

Disszertációnkban a brazíliai São Pauló város magyarságának történetét, azon belül is elsősorban a kulturális szervezeteit és a közösségi életét mutatjuk be 1945-től 1990-ig. Kiindulási pontnak mindenképpen a második világháború lezárását jelentő év kínálkozott, tekintettel a tárgyalt téma eddigi feldolgozottságára, valamint arra, hogy akkor indult meg egy újabb, igen jelentős magyar bevándorlási hullám Brazília irányába. Záró időszakként pedig azért 1990-et jelöltük meg, mert a rendelkezésre álló források, elsősorban a levéltári anyag, valamint a szükséges történelmi távlat ezt indokolták. Ugyanakkor azt is megjegyezzük, hogy a São Pauló-i magyarság esetében 1990 nem olyan korszakhatár, mint pl. Magyarország, vagy a közép-kelet-európai régió esetében, mivel a vizsgált dokumentumok azt bizonyítják, hogy a helyi magyarság kulturális életében és a korabeli Magyarországgal való kapcsolatok vonatkozásában egy sajátos korszakváltás már az 1980-es évek elejére - közepére megtörtént.

II. A kutatás forrásai, célja és módszerei

A munka megírásához egyaránt felhasználtunk hazai és külföldi forrásokat (történeti- és szépirodalom, sajtóanyag, adatbázisok, levéltári anyag, személyes interjúk, internet). A könyvtárak közül külön ki kell emelni az *Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)* állományában - többek között a *Hungarika Információ Adatbázisban* és a *Hungarika Névkataszter Adatbázisban* - őrzött forrásokat, a *Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárnak* a São Pauló-i magyar bencésekre vonatkozó anyagát, a *Győri Egyházmegyei Könyvtár és Kincstár* nyugaton megjelent magyar

nyelvű folyóirat állományát, valamint a *Lakiteleki Emigrációs Gyűjtemény* brazil vonatkozású adatait. A külföldi forrásgyűjtő helyek közül a *São Pauló-i Szent Gellért Apátság Könyvtárának és Múzeumának*, valamint a *São Pauló-i Emigrációs Múzeumnak (Memorial do Imigrante)* az adatbázisai voltak nélkülözhetetlenek.

A levéltári források közül a *Magyar Országos Levéltár* brazil vonatkozású anyagaiból az 1993-ban New Yorkból hazakerült Bakách-Bessenyei György volt berni követ, a Magyar Nemzeti Bizottmány külügyi igazgatójának irathagyatékában fellelhető, 1945-1957 közötti időszakra vonatkozó iratokat (P 2066), a Külügyminisztérium 1945-1989 közötti dokumentumait (a titkos - XIX-J-1-j TÜK - és általános ügykezelésű - XIX-J-1-k - adatokat egyaránt), valamint az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának* elsősorban az 1960-as évekről szóló anyagát kutattuk. Felhasználtuk az időközben - 2006-ban - megszüntetett *Határon Túli Magyarok Hivatalának* a dél-amerikai, és azon belül a braziliai magyarságra vonatkozó jelentéseit is.

A sajtóforrások közül elsősorban az 1945 utáni, São Pauló-i kiadású, az OSZK-ban elérhető, valamint a korábbi, braziliai kutatásaink során gyűjtött magyar nyelvű sajtótermékeket vizsgáltuk.

Mindezeket *háttérként* egészítik ki a 13 éve megkezdett anyaggyűjtésünk, a korábbi (1994-95., 1997-98. és 2002.) braziliai kutatásaink során összegyűjtött információk: az ottani magyar közösség vezetőivel és aktív tagjaival készített beszélgetések (oral history) kb. 50 órányi hanganyaga, a több száz fénykép és brosúra, több tucat hosszabb-rövidebb visszaemlékezés, önéletrajz és egyéb dokumentum. Ez utóbbiakkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a rengeteg személyes adatot tartalmazó anyagot a tervezettekkel ellentétben csak szórványosan, közvetlenül kevésbé érzékelhető módon építettük be dolgozatunkba. Megítélésünk szerint ez utóbbi forráscsoport teljesebb feldolgozására egy más jellegű munka írásakor kell sort kerítenünk.

Dolgozatunk célja volt, hogy a fenti források alapján átfogóan mutassuk be São Pauló város magyarságának az 1945-1990

közötti történetét, azon belül is elsősorban a kulturális szervezeteit és a közösségi életét. Mindehhez háttérként a bevezető fejezetekben igyekeztük felvázolni a korabeli brazil viszonyokat, valamint a hivatalos Magyarország emigránsokhoz való hozzáállását is. Módszerként a fentebb felsorolt források leíró elemzését és összehasonlítását használtuk.

III. Az értekezés fő gondolatmenetének összefoglalása

Áttekintésként közöljük a disszertáció tartalomjegyzékét:

Köszönetnyilvánítás

I. Bevezetés

I. 1. Felhasznált források és szakirodalmi áttekintés

I. 1. 1. A brazíliai magyarságról megjelent történeti munkák

I. 1. 2. Sajtóforrások a brazíliai magyarság történetéhez

I. 1. 3. Levéltári források

I. 1. 4. A brazíliai magyarok önreflexiója

I. 1. 5. Az emigráció általános irodalma

II. Brazília helyzete a XX. század második felében

II. 1. Politika, gazdaság, társadalom

II. 2. Bevándorlás Brazíliába

II. 2. 1. A brazil bevándorlási szabályozás a XX. században

III. Kivándorlás Magyarországról

III. 1. Magyarok Brazíliában 1945 előtt

IV. Brazíliai magyarok a második világháború után

IV. 1. Az „új magyarok” bevándorló csoportjai 1945 után

IV. 2. A brazíliai emigrációnk képe a hazai levéltári források tükrében

IV. 3. A São Pauló-i magyarság helyzete a második világháború végétől az 1960-as évekig

IV. 3. 1. Egy kiemelkedő esemény az 1950-es évekből: Kállay Miklós São Pauló-i látogatása

V. A São Pauló-i magyarság szervezetei

V. 1. A Brazíliai Magyar Segélyegylet

V. 1. 1. A Brazíliai Magyar Segélyegylet rövid intézménytörténete

- V. 1. 2. A Brazíliai Magyar Segélyegylet iskolái
- V. 1. 3. A Segélyegylet Beselbach Károly Könyvtára
- V. 1. 4. Munkaközvetítés, szociális segélyezés
- V. 1. 5. A Szeretetház - Balázs Péter Otthon
- V. 1. 6. A Szeretetbálok megszervezése
- V. 2. A Magyar Ház
- V. 3. A Könyves Kálmán Szabadegyetem
- V. 4. A Brazil - Magyar Kultúregyesület
 - V. 4. 1. A Baross Gábor Kör
 - V. 4. 2. A Magyar Művészek Klubja
- V. 5. A színházi élet
- V. 6. Az énekkarok és a zenekultúra
- V. 7. A tánccsoportok
- V. 8. A cserkészet
- V. 9. A kulturális élet egyéb színterei
- VI. A São Pauló-i magyar nyelvű sajtó és könyvkiadás
 - VI. 1. A magyar sajtó
 - VI. 2. A magyar nyelvű könyvkiadás
- VII. A São Pauló-i magyar egyházak
 - VII. 1. A Szent István Római Katolikus Egyházközség
 - VII. 1. 1. A Brazíliai Vöröskereszt Magyar Bizottsága
 - VII. 2. A magyar bencések Szent Imre Iskolája
 - VII. 3. Kisebb egyházi közösségek
- VIII. Utószó
- IX. Felhasznált források és irodalom
- X. Mellékletek
 - X. 1. Táblázatok
 - X. 2. Szöveges mellékletek

A bevezetést a felhasznált források rövid ismertetése és egy vázlatos szakirodalmi áttekintés követi, amely során utaltunk a brazíliai magyarságról eddig megjelent történeti munkákra és azokra a kiadványokra, amelyek a helyi magyar közösségben születtek. Ez utóbbiak között egyaránt találunk történészi alapossággal elkészített tanulmányokat, olvasmányos visszaemlékezéseket, és az egyes helyi, magyar szervezetek különböző dokumentumait (pl. emlékkönyvek). Értéküket az adja, hogy a megtörtént eseményekhez időben és térben

legközelebb állók készítették, ugyanakkor érvényesülnie kell ebben az esetben is az összehasonlító forráskritikának. Külön bemutattuk a témánkhoz tartozó sajtó- és levéltári forrásokat, valamint az emigráció általános irodalmát is.

Megítélésünk szerint nélkülözhetetlen volt egy vázlatos áttekintést nyújtani Brazília utóbbi száz egy évszázadának a politikai, gazdasági és társadalmi folyamatairól, jelentősebb problémaköreiről is (II. fejezet). Mivel értekezésünk témája Magyarország szempontjából a kivándorlás, Brazília nézőpontjából pedig a bevándorlás történetének egy jelentős korszakával kapcsolatos, fontosnak tartottuk, hogy röviden utaljunk a Magyarországról történő kivándorlás történetére, valamint a brazil bevándorlási szabályozásra is (III. és II. 2. 1. fejezetek).

A IV. fejezettel kezdődik munkánk lényegi része (*Brazíliai magyarok a második világháború után*), amely során vázoltuk az 1945 utáni bevándorló csoportokat, a hazai levéltári források tükrében ismertettük a brazíliai magyarság képét, és rátértünk a São Pauló-i magyarság bemutatására. A IV. 3. fejezetben a második világháború végétől az 1960-as évek közepéig terjedően ismertettük az új bevándorló csoportokat és a korszakban működő magyar egyesületeket. Egy alfejezetben vázoltuk Kállay Miklós São Pauló-i látogatását is, amely nemcsak az 1956-os év, hanem a korszak kiemelkedő eseménye is volt. Az V. fejezetben részletesen írtunk a São Paulóban működő magyar szervezetek történetéről és tevékenységéről. Megítélésünk szerint jól érzékelhető, hogy a legjelentősebb szervezet a Brazíliai Magyar Segélyegylet volt, amely 1926 óta máig tartó, történelmi korszakokat és generációkat átívelő tevékenységével meghatározó szerepet vállalt a helyi magyarság életében. Alapvető intézmény a Magyar Ház is, amely mai formájában csupán 1985-től működött, de gyökerei visszanyúlnak a korábbi évtizedekre. Ugyancsak jelentős volt az 1949-ben alapított Könyves Kálmán Szabadegyetem, az 1950-ben alapított Brazil-Magyar Kultúregyesület, valamint az ezen belül működő Baross Gábor Kör és a Magyar Művészek Klubja tevékenysége is. Külön alfejezetben (V. 5.) tárgyaltuk a színházi életet, amelynek a kiemelkedő korszaka az 1950-es évekre esett. A rendelkezésre álló

források alapján megemlítettük az énekkarokat is, és bővebben is írtunk a São Paulóban működő magyar táncsoportokról. Ez utóbbiak közül az 1968-ban alapított, máig működő Pántlika Táncegyüttes tevékenysége a legjelentősebb. A legtöbb nyugati magyar közösség identitástudatának a megőrzésében meghatározó a cserkészlet szerepe. Minderre a São Paulóban működő magyar cserkészcsapatok történetének a rövid ismertetésével igyekeztünk utalni. A V. 9. alfejezetben - bővebb forrásanyag hiányában - ugyan csupán felsorolásszerűen említettük meg a többi, 1945 után létrehozott magyar szervezetet, de ezzel egyben jeleztünk egy további szükséges kutatási irányt is.

Olyan gazdag forrásanyag tartozik a brazíliai magyarság írott sajtójához és a könyvkiadásához, amelynek a feldolgozása meghaladta munkánk kereteit, ugyanakkor igyekeztünk egy összefoglaló áttekintéssel bemutatni e két témakört is. A további kutatásokhoz elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár gazdag, brazíliai magyar sajtó- és könyvanyagot tartalmazó gyűjteménye használható, bár dolgozatunk írásakor többször szembesültünk azzal is, hogy a cím szerint ismert sajtótermékből nem volt az OSZK-ban példány.

A VII. fejezetben a São Pauló-i magyar egyházak vázlatos bemutatására vállalkoztunk, amely során legbővebben a katolikus egyházközsséggel, azon belül is a magyar bencés atyák iskolaszervező tevékenységével foglalkoztunk. E fejezet írásakor is szembesültünk a források sporadikusságával (protestáns egyházközsségek) és esetenként a lehetséges adatközlők elzárkózásával (zsidó hitközsség).

Dolgozatunk utószavában jeleztük, hogy a tárgyalt témakörökről szóló ismereteink a későbbiekben újabb források bevonásával tovább mélyítendőek. A dolgozatban bemutatott São Pauló-i magyarság a vizsgált korszakban (1945-1990 között) kitartó munkájával komoly eredményeket ért el a magyar kultúra ápolásában, megismertetésében. Megbecsülést vívott ki magának a befogadó ország lakossága és a többi brazíliai bevándorló közösség körében is. Ugyanakkor azzal is szembe kell néznünk, hogy a II.

világháborút követően Magyarországot és Európát elhagyó bevándorlók közül ma már sajnos egyre kevesebben élnek. Ezért is különösen fontos a még élő szemtanúk megszólaltatása, a meglévő források gyűjtése és megőrzése.

Az értekezést a felhasznált forrás- és irodalomjegyzék zárja. Mellékletként táblázatokat, a diplomáciai képviselőtünk és a magas szintű látogatások információit, a Könyves Kálmán Szabadegyetem Alapszabályát, a Magyar Ház Működési Szabályzatát, egy évente ismétlődő, kiemelkedő társadalmi eseményről - a hagyományos magyar Szeretetbálról - szóló leírást, valamint a São Pauló-i magyar bencések oktatási és egyéb tevékenységének az adatait közöltünk.

IV. Az értekezés új tudományos eredményei

A dolgozat egyrészt a tárgyalt korszak, másrészt a felhasznált források vonatkozásában igyekezett új információkkal szolgálni. A brazíliai magyarság 1945 utáni intézménytörténetének az átfogó vizsgálata még nem jelent meg a hazai historiográfiában. Ugyanakkor célunk volt az, hogy a latin-amerikai és azon belül a brazíliai magyarság történetéről szóló kutatásokhoz illeszkedjen a munkánk.

Tudomásunk szerint elsőként használtuk fel disszertációinkhoz az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található, brazíliai magyarokat érintő iratanyagát. A Magyar Országos Levéltár 1946-1989 közötti, brazil vonatkozású külügyminisztériumi iratainak az áttekintő vizsgálata is eddig nem ismert tendenciákra világított rá. Elsősorban tehát a levéltári anyag ismeretében állapíthattuk meg azt, hogy az 1945-től 1990-ig tartó időszak kapcsolattörténete négy nagyobb korszakra tagolható. Az első szakaszt, az 1945-1961 közötti éveket a hivatalos kapcsolatok hiánya és a legtöbb emigrációs szervezet részéről a korabeli Magyarországtól való teljes politikai elhatárolódás jellemezte. A második periódusnak a diplomáciai viszony helyreállítását követő néhány évet tekinthetjük, amely a titkosszolgálati tevékenység

segítségével az emigrációról történő információszerzés, az ideológiai - elvi szembenállás, esetenként ellenségeskedés (pl. a sajtón keresztül), ugyanakkor az első szórványos - titkos - kapcsolatok létesítésének is az időszaka volt. A harmadik korszakot az 1960-as évek végétől számíthatjuk, amikor a nyílt közeledés első jelei megmutatkoztak, és az 1980-as évek elejéig tartó időszakban fokozatosan enyhült a politikai feszültség, ami a kölcsönösen meglévő bizalmatlanság lassú feloldódásához vezetett. Ezekben az években vált gyakorlattá a diplomaták rendszeres (évenkénti) látogatása egy-egy São Pauló-i magyar szervezetnél, ami a kapcsolatok mélyülését eredményezte. Mindehhez hozzájárult az emigráció belső megosztottságának a csökkenése is. Hiszen míg a második világháborút követően az 1950-es évek végéig létrehozott emigráns szervezetek maguk is polarizáltak voltak és gyakran egymást is támadták pl. a különböző sajtótermékeiken keresztül, addig az 1960-as évek - részben brazil belpolitikai és gazdasági okok miatt - több egyesület és emigráns intézmény megszűnését, átalakulását hozták. Mindez együtt járt egy generációváltással is, és az 1970-es évek kevésbé hangos, a korábbi és a későbbi időszakokhoz viszonyítva csökkent intenzitású közösségi életét az 1980-as évektől megfigyelhető újjászületés váltotta fel. Ez egyrészt új arcok és fórumok (a Szóval c. lap és a Magyar Szeminárium értelmiségi köre) feltűnésében, másrészt pedig a Segélyegyletchez tartozó, 1985-ben megnyíló Magyar Ház integráló tevékenységében jelentkezett. 1985-től számíthatjuk a negyedik szakaszt, amikortól a São Pauló-i magyarság egyesületi életében aktív szerepet vállalók nyitottsága, valamint a kiküldött diplomatáknak a "brazíliai magyar honfitársakhoz" való pozitív viszonyulása megeremtettké az alapot ahhoz, hogy a korábbi évtizedek feszültségei ellenére Brazíliában már a rendszerváltás előtt néhány évvel korrekt, egymás munkáját támogató kapcsolatok alakuljanak ki.

Újdonságként értékelhető a helyi magyarság által kiadott, mára forrásértékűvé vált anyag, a különböző szervezetek emlékkönyveinek és a brazíliai magyar sajtónak, az 1949-1967 közötti időszakból többek között a *Délamerikai Magyar Hírlap Évkönyveinek*, az 1980-as évekből a *Szóval*, míg az 1988-at követő időszakból a *Híradó* című lapoknak a felhasználása is. A

sajtóanyagból , amely egyrészt gyümölcs, másrészt mára már forrása lett a korabeli magyar kulturális életnek, önmagában is diagrammként jelezte egy-egy korszak közösségi - szellemi életének a színvonalát és milyenségét. Erre alapozva megállapíthattuk, hogy az 1950-es, 1960-as évekre egy virágzó, élénk, bár számos esetben konfliktusokat is magában hordozó közösségi élet bontakozott ki. Az 1970-es évekre vonatkozóan viszont megfogytak a (sajtó)források, ami egy csendesebb, magába forduló kolóniára utal. Mindez első sorban a brazil belpolitikai problémákra, valamint egy éppen akkor zajló generációváltásra vezethető vissza. Ugyanakkor ebben az évtizedben nőtt fel a cserkészfoglalkozásokon az az újabb generáció, amely az 1980-as években ismételten lapalapítással, valamint a szélesebb együttműködésre törekvő idősebb korosztállyal közösen 1985-ben a Magyar Ház létrehozásával járult hozzá a magyar kulturális élet további fenntartásához. Kitekintésként megállapíthatjuk, hogy az 1990-től eltelt közel két évtizedben azok az intézmények tudtak tovább működni, amelyek önmaguk szűk tagságán túl egy szélesebb magyar, vagy *magyar érzelmű - kötődésű* közönség igényeit is szolgálták.

A fentebb röviden vázolt 1945 utáni korszakolás, a dolgozatban bemutatott sajtóanyag, valamint az ismertetett szervezetek tevékenységének a leírásával, vagy a csupán felsorolásszerűen megemlített csoportosulások nevének a közlésével először tudósítottunk átfogó jelleggel a São Pauló-i magyarság 1945 utáni közösségi életéről. Reményeink szerint mindebből is kitűnik az a gazdag kulturális és közösségi tevékenység, amely az ottani magyarságot jellemezte. Eddigi kutatásainkkal is igyekeztünk hozzájárulni a Szegedi Tudományegyetemen az elmúlt évtizedekben kialakult latin-amerikanista kutatócsoport eredményeihez. Egyben ezúton is megköszönjük ennek a nélkülözhetetlen tudományos - szakmai bázisnak a támogatását és ösztönzését.

V. A téma továbbfejlesztésének lehetőségei

Több, a dolgozatunkban érintett, vagy részletesebben is tárgyalt témakör esetében is lehetséges, sőt szükséges a további vizsgálódás. Elsőként a IV. 2. fejezet témakörét említjük. Forrásként elsősorban a Magyar Országos Levéltár ún. KÜM iratai, valamint a hivatalos külszolgálatot ellátó diplomatáink visszaemlékezései kínálóznak.

Felkeltette a figyelmünket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található roppant gazdag iratanyag is, amelyet munkánkban az állomány nagy kiterjedésére való tekintettel szintén nem tudtunk teljeskörűen felhasználni, így a későbbiekben feltétlenül szükségesek a további kutatások.

A São Pauló-i magyarság szervezeteiről szóló információinkat is tovább kell szélesíteni. Nemcsak a munkánkban csupán felsorolásszerűen megemlített csoportosulások vonatkozásában, hanem pl. az egyházi közösségek esetében is.

Külön ki kell emelni a São Pauló-i magyarság nagy mennyiségű sajtó- és könyvanyagát, amely egyrészt mint forrás, másrészt mint a közösségi élet sajátos színtere tart számot az alapos feldolgozásra. Kutatásaink során több sajtótermék esetében sporadikusságot, vagy nyomasztó hiányt is tapasztaltunk, ugyanakkor az általunk fontosnak tartott, hosszabb ideig megjelenő lapok esetében (pl. a Délamerikai Magyar Hírlap) az *Országos Széchényi Könyvtár* gazdag állománya a későbbiekben is rendelkezésre áll.

Nem feledkezhetünk meg a brazil levéltárakban fellelhető anyagokról sem, bár ez utóbbiak vonatkozásában még nem látunk tisztán. További helyszíni adatgyűjtéssel (elsősorban az itthon még hiányzó, korabeli sajtó és aprónyomtatványok begyűjtése, valamint "oral history" anyag készítése) is szükséges lesz gyarapítani a közösségi életről szóló információinkat. Ez utóbbi, terepmunkát

igénylő feladatot a költségessége és a "24. óra" ténye nagyban megnehezíti.

Hátra van még a XX. századi magyar emigrációk tevékenységének az összehasonlító elemzése is, amelynek következtében még hitelesebben meg lehetne ítélni a brazíliai magyarság kimagasló teljesítménye.

Végül jelezzük, hogy az egyelőre csupán *háttér információként* felhasznált, az 1994-ben megkezdett, rengeteg személyes adatot magába foglaló brazíliai anyaggyűjtésünk eredményeit is - pl. a helyi magyarság egy-egy tagja, vagy kimagasló személyisége életpályájának a megrajzolásával - szükséges a későbbiekben feldolgozni.

VI. A szerző témakörhöz kapcsolódó publikációi

- *Brazíliai magyar közösségek.* In: MEDGYESI Konstantin (szerk.): *Kolindárium. A Szent Imre Kollégium Évkönyve.* Szeged, Szent Imre Kollégium, 1998.

- *Hungarika kutatás São Paulóban.* In: ANDERLE Ádám (szerk.): *Kutatási Közlemények I. Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből.* Szeged, Hispánia, 1999. 35-41.

- *Hungarika kutatás São Paulóban – Interjú Dr. Ecsedy Tamással.* In: MEDGYESI Konstantin (szerk.): *Kolindárium. A Szent Imre Kollégium Évkönyve.* Szeged, Szent Imre Kollégium, 1999. 10-16.

- *Dr. Jordán Sándor Emil OSB /Budapest, 1912 – São Paulo, 1999/.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok,* 1999/1-2. 251-255.

- *Magyar nyelvű könyvkiadás Brazíliában.* In: ANDERLE Ádám (szerk.): *Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ.* Szeged, Hispánia, 2000. 121-130.

- *Fejezetek a braziliai magyar emigráció művelődéstörténetéből.* In: KOVÁTSNÉ dr. NÉMETH Mária (főszerk.): *Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet.* Győr, 2001. 263-280.
- *Latin-amerikai magyar szigetek – az emigráció útkeresése.* In: FÖLDVÁRI Márta (szerk.): *Magyarország az én hazám. A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége V. Országos Kongresszusa.* Budapest, Angeli Könyvterjesztő Bt., 2001. 144-154.
- *Hungarika kutatások Latin Amerikában 1971-2001.* In: KOVÁTSNÉ dr. NÉMETH Mária (főszerk.): *Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet.* Győr, 2002. 87-91.
- *Dr. Ónody Olivér (1911-1997).* In: KOVÁTSNÉ NÉMETH Mária, UNTI Mária (Szerk.): *Magyarnak lenni.* Győr, 2002. 171-175.
- *História económica e relações húngaro-brasileiras nas obras de Olivér Ónody.* In: *Acta Universitatis Szegediensis Acta Hispanica Tomus VIII.* Szeged, 2003, 181-187.
- *A vida cultural da comunidade húngara de São Paulo.* In: OPATRNY, Josef (szerk.): *Emigración Centroeuropea a América Latina II. Ibero-Americana Pragensia Supplementum 10/2002,* Prága, 2003, 69-76.
- *Kállay Miklós braziliai látogatása.* In: BODÓ László (szerk.): *Semper movere - mindig mozgásban. Tanulmánykötet a 75 éves Krisztián Béla tiszteletére.* Pécs, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 2004. 348-356.
- *La visita de Miklós Kállay al Brasil (julio – agosto de 1956).* In: FISCHER Ferenc - LILÓN Domingo - KOZMA Gábor (szerk.): *Iberoamericana Quinqueecclesiensis 2.* Pécs, Pécsi Tudományegyetem Latin-Amerika Központ, 2004, 285-300.

- *Egy magyar alapítású bencés iskola Brazíliában. A Szent Imre Iskola múltja és jelene.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 2005/3-4. 101-119.
- *Egy braziliai magyar jezsuita élete és üzenete.* In: ALBÁN József (szerk.): *Hitvallás kalendárium 2007.* Győr, Egyházi Iskolák és Templomok Fenntartásáért Alapítvány, 2006. 117-122.
- *A Szent Imre Iskola múltja és jelene.* In: KOVÁTSNÉ Németh Mária (szerk.): *Magyarok a nagyvilágban. 350 éves a Magyar Enciklopédia.* Győr, A Magyar Pedagógiai Társaság Győr-Moson-Sopron Megyei Tagozata, Társasági Füzetek 3. 2006. 96-109.
- *A vida e a obra do economista e historiador húngaro Olivér Ónody.* In: HORVÁTH Gyula (szerk.): *Acta Scientiarum Socialium (Historia, Oeconomia, Paedagogia, Philosophia, Sociologia) Universitas Kaposváriensis Tomus XXIII./2006.* 63-73.
- *A braziliai magyarság 1956-képe a Délamerikai Magyar Hírlap 1957-es évkönyvében.* In: ANDERLE Ádám (szerk.): *A magyar forradalom és a hispán világ.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hispanisztika Tanszék, 2007. 129-136.
- *La imagen de 1956 de los húngaros brasileños a base del tomo de 1957 del „Diario Húngaro Sudamericano”* In: FISCHER Ferenc - LILÓN Domingo - KOZMA Gábor (szerk.): *Iberoamericana Quinuecclesiensis* 5. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerika Központ, 2007. 243-260.

SZILÁGYI Ágnes Judittal közös publikáció:

- *A imagem do Brasil na correspondência privada (1954-1965) do Padre Géza Kövecses.* In: MARINHO, Marcelo - PÁL, Ferenc (szerk.): *Cartas vincadas, letras no espelho: escambos culturais entre Brasil e Hungria.* Campo Grande, Letra Livre, 2004. 65-77.